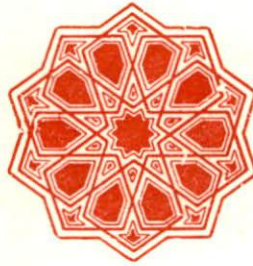

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

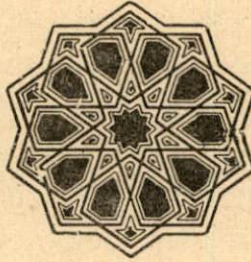
Makalelerin sorumluluđu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

SÂLİMİYYE MEKTEBİ

Prof. Dr. Cihad TUNÇ

Dinî ve tasavvufî kitâbiyatta kendisine zâhidler ve kelâmîcılar arasında yer verilen bu mektep, meşhur mutasavvıf Sehl b. ‘Abdullâh et-Tusterî’ye (ö. 283/886) otuz yıl, bir diğer rivayete göre altmış yıl talebelik etmiş ve onun hizmetinde bulunmuş olan Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Sâlim el-Basrî (ö. 297/909) tarafından kurulmuş ve Basra’da Hicrî III. – IV. Milâdî VIII. – IX. asırlarda pek aktif bir rol oynamıştır. Sâlimiyye mektebinin kurucuları olan Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Sâlim ve oğlu Ebu’l-Hasan b. Sâlim (ö. 360/970) bu mektebin reisleri olarak Sehl b. ‘Abdullâh et-Tusterî’nin yolunu takibetmişlerdir.

Umumiyetle fırka ve mezheblere hatırda kalmalarını temin için, cemiyette nâdir kullanılan isimlerin verilmesi tercih edilmektedir. Bu sebeble bu mektebe dedenin ismi olan Sâlim’den dolayı, Sâlimiyye ismi verilmiş olsa gerektir.

Sâlimiyye Mektebi Ve Kurucuları Hakkındaki Haberler

Sâlimiyye mektebi hakkındaki beyanlar pek muhtelifdir ve bunları ortak bir rivayet altında toplamak ta oldukça güçtür. Sâlimiyye mektebi hakkındaki en eski haberi Mukaddesî (veya Makdisî)’de (ö. 380/990) buluyoruz. Meşhur kitabındaki tasvirler arasında, Basra’yı ziyareti sırasında orada bulunan mezheblere dâir bir bölüm ayırdığını görüyoruz. Buradaki malumattan anladığımıza göre Basra’da yayılmış olan Sâlimiyye, dindar kişiler arasında taraftar bulmuş, kelâm ilmini bildiklerini ve zâhid olduklarını iddia eden bir gruptu. Basra’da “Müzekkirûn” adıyla bilinen vaizlerden pek çoğu bunlardandı. Sâlimiyye mektebine mensûb olanların ekserisi pek fazla fıkıh okumazlar, şayed okumak isterlerse, ancak Mâlik b. Enes’in fikhını okurlardı. Onların reisleri İbn Sâlim idi, o da Ebû Hanife’nin fikhını okurdu. Bu İbn Sâlim, Sehl b. ‘Abdullâh et-Tusterî’nin talebesiydi. Mukaddesî devamla şöyle diyor: “Ben onları birbirleriyle yardımlaşan, birbirlerinin geçimini sağlayan

1. *Ahsenu't-Tehâsim fi ma'rifeti'l-Akâlim*, ed. De Goeje, Brill 1906.

sâlih bir topluluk olarak gördüm. Nevarki kendi reislerini methetmekte ileri gidiyorlardı. Uzun zaman onlara gidip geldim, sırlarını öğrendim ve kalblerine girdim, zira ben ibadet sahiblerini severim; ve kim olursa olsun, zühd sahiblerine karşı meylim vardır. Bunlar ince sözlü, nâzik konuşan kimselerdi. Kitapları da vardı, meclisleri yüksek bir seviyeydi, ihtilâf ettikleri hususlar da vardı”².

Mukaddesî, Sâlimiyye taraftarlarıyla şahsî ilişkiler kurmuş olmasına rağmen, bunlar hakkında yukarıdaki az, fakat kıymetli haberleri kitabında zikrederken, onların dinî kanâatlarının tafsilatı hususunda fazla bir şey söylememektedir. Halbuki o, bu mektebin canlı bir şâhidi durumundadır, zira ortaya çıkışlarından hemen hemen yarım asır sonra yaşamış olmakla, onların menşelerine en yakın olan bir kimsedir.

Ebû 'Abdurrahmân es-Sulemî (ö. 412/1021) ve **Ebû Nu'aym'a** (ö. 430/1038) göre **Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Sâlim**, Sâlimiyye mektebinin ilk reisiydi. Bu zât yaklaşık olarak altmış sene boyunca **Sehl b. 'Abdullâh et-Tusterî'**ye hizmet etti ve onun sözlerini hâfızasına yerleştirip ondan nakillerde bulunmak suretiyle hocasının fikirlerinin yayılmasına sebeb oldu. Başka şeyhlere asla rağbet etmedi, onun metodu ve yolu hocası **Tusterî'**ninki gibiydi. Onun şöyle dediği rivayet olunur: “İhlâs ile riyânın karanlıkları kâlbden gider, sıdk ve doğruluk nuruyla yalanın karanlıkları kâlbden gider, nefsin karşı çıkmalarına dayanıp sabreden kimseyi Yüce Allah kendi dostluk makamına ulaştırır”³.

Basra'da işbu **Muhammed b. Sâlim'e** ve oğlu **Ebu'l-Hasen Ahmed b. Sâlim'e** gerçekten bağlı taraftarlar vardı. İşte bu taraftarlara Sâlimiyye adı verildi. Sâlimiyye'ye meyli olan insanlardan önemli bir miktar, ince, değişik ve kısmen de ihtilâflı gibi görünen konuşmaları sebebiyle, sonraları bu mezhebe karşı yabancı oldular⁴. **Sulemî'nin**, *Târihu's-Sûfiyye*⁵ adlı eserinde Sâlimiyye hakkında: “Bazılarına göre Sâlimiyye bir mezhebtir (مذہب)، fakat ben bu hususta tetkikte bulunamadım”, diye yazdığını sonraki kaynaklar haber vermektedirler⁶.

2 Mukaddesî, S. 126.

3 **Abdurrahmân es-Sulemî**, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, S. 441, Mısır 1953; **Ebû Nu'aym**, *Hilyetu'l-Evliyâ*, C. X, S. 378, Mısır 1938.

4 **Amedroz, H.F.**, *Notes on some Sufi Lives* JRAS 1912, S. 574.

5 **Sulemî'nin** *Tabakâtu's-Sûfiyye*'den öncek belki de *Târihu's-Sûfiyye*'yi yazmış olması mümkündür. **Zehabi'den** başka **Hatib Bağdâdî de Tarih-i Bağdâd'**da bu eseri zikrediyor: **Sulemî**, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, Mukaddime kısmı, S. 34; **İbnu'l-Esir**, *Târih*, C. VII, S. 310-311: not. 1 (**Abdu'l-Vahhâb en-Necâr** Neşri) Mısır 1353.

6 Krşl. **Amedroz**, a.g.e., S. 555.

Şehristâni (ö. 548/1153) *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eserinde Sâlimiyye'den hiç bahsetmemektedir. Bu eseri Almancaya terceme eden **Th. Haarbrücker**, kitabın sonuna koyduğu "Hâşiye ve Tashihler" bölümünde **el-Huseyn b. Mansûr el-Hallâc'a** (ö. 309/922) dâir olan kısımda, "*Kitâbu'l-Fark Beyne'l-Fırak*"⁷ müellifi **Tâhir b. Muhammed el-İsferâ'îni**'den (ö. 471/1078) aldığı aşağıdaki bilgilere yer vermektedir: "Sâlimiyye taraftarları, Basra'da Haşeviye'den sayılan sözlerinde bid'atlar bulunan, **Hallâc'ı** gerçek bir sôfi olarak kabul eden⁸ bir sınıf idiler"⁹.

Sâlimiyye mektebinin ilk reisi olan **Muhammed b. Sâlim** 297/909'da Basra'da vefat etmiştir.

Sulemî'nin *Tarihu's-Sûfiyye* ve *Tabakâtu's-Sûfiyye*, **Zehebi'nin** (ö. 748/1348) "*İber*" ve **İbnu'l-İmâd'ın** (ö. 1089/1679) *Şezerâtu'-z-Zehab* adlı eserlerinde **Muhammed b. Sâlim'in** oğlu **Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed. b. Sâlim el-Basrî es-Sûfi b. es-Sûfi el-Mütekellim**¹⁰ hakkında şu bilgileri buluyoruz: **Ahmed b. Sâlim**, Sâlimiyye mektebinin makâlatını yazdı, bizatihî sôfi makamlarına ulaştı ve nefsânî arzularla mücadele etti, Sâlimiyye'nin şeyhi oldu. Uzun süren hayatı sebebiyle **Tusterî'yi** görebildi ve ondan ders aldı. **Tusterî'nin** en son taraftarı olarak 90 yaşında 360/970 senesinde vefat etti. Bazı hususlarda sünnete muhalif olmakla beraber, pek çok hususlarda da onu tamamen tasvib etmiştir¹¹.

Biz de **Ignaz Goldziher**¹² ile kabul edebiliriz ki, Şii Gulat arasında çok katı teşbihçiliği ile bilinen **Hişâm b. Sâlim'in** taraftarlarını, bu Sâlimiyye mektebinin içine dâhil etmek hiç te mümkün değildir, zira **Mukaddesî'den** başka **Sulemî** ve **Ebû Nu'aym** da genç **Ahmed b. Sâlim'i** ve Sâlimiyye diye anılan mektebin mensûblarını gördüler, fakat eser-

7 Bu eserin yazmasının mikro-filmi elimizde mevcûduttur: Staatliche Bibliothek zu Berlin, Nr. 2801 mg. 22.

8 Krşl. **Bağdâdî**, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Doç. Dr. E. Ruhi Fırlah tercümesi, S. 239, Ankara 1979.

9 **Haarbrücker, Th.**, *Abu'l-Muhammed el-Şahrastâni's Religionsparteien und Philosophenschulen*, iki cild, Halle 1850-51.

10 Mütekellim tâbirinin sâdece ilâhiyatçı veya kelâmcı mânâsına değil de, başka yakın mânâlarda da kullanıldığını görüyoruz: Meselâ **İbnu'n-Nedim** (ö. 385/995) zamanındaki mütekellimleri aşağıdaki gibi beş sınıfa ayırmaktadır: 1. Mu'tezile kelâmcıları, 2. Zeydiyye ve İmâmiyye Fırkası mütekellimleri, 3. Cebriye ve Haşeviyye Mütekellimleri, 4. Hârici veya Havâric mütekellimleri ve 5. zâhid, âbid ve mutasavvıf olan mütekellimler. **İbn Sâlim** de bu 5. grup mütekellimlerden olsa gerektir. **İbnu'n-Nedim**, *Fihrist*, ed. Flügel, S. 172-183.

11 **Zehebi**, *İber*, C. II, S. 320; *Şezerât*, C. III, S. 36.

12 **Ignaz Goldziher**, Sâlimiyye Mektebi hakkında "*Die dogmatische Partei der Sâlimiyya*" adıyla ZDMG, Sayı 61, Leipzig 1907, S. 73-80'de neşrettiği bir makale yazmıştır.

lerinde bu **Hişâm b. Sâlim**'den hiç söz etmedikleri gibi, Sâlimiyye mektebini Hâşeviye'den de saymadılar. Sadece **İsferâ'îni**'nin yukarıda işaret edilen iddiasını kesinlikle doğru olarak kabul etmek mümkün görünmüyor. Belki de **İsferâ'îni**'nin, ancak Hanbeli kaynaklarından öğrenebildiğimiz, Sâlimiyye mektebine atfedilen ve hemen aşağıda göreceğimiz ihtilaflı meselelerine bakarak onları Hâşeviyeden sayıvermiş olması muhtemeldir. Her hâlükârda Sâlimiyye mektebinin Hâşeviyeden sayılan **Hişâm b. Sâlim** taraftarlarıyla alakasının bulunması zayıf bir ihtimalden ibaret olsa gerektir.

Kâtu'l-Kulûb müellifi **Ebû Tâlib el-Mekkî** (ö. 386/996) **Ahmed b. Sâlim**'den ders aldı. **Ebû Tâlib el-Mekkî** ismiyle bilinen **Muhammed b. Ali b. Atiyya el-Hârisî**, aslen Mekkeli değildir, fakat uzun zaman Mekke'de yaşamıştır. **Ahmed b. Sâlim**'in ölümünden sonra Basra'ya geldi ve eserini orada tamamladı. Daha sonra Bağdâd'a gitti ve orada halka vazetti¹³.

Ahmed b. Sâlim, *el-Lumâ fi't-Tasavvuf* adlı kitabın yazarı ve kendisine muhalif olan **Ebû Nasr 'Abdullah es-Sarrâc**'ın (ö. 378/988) beyanlarıyla da bizce malumdur. Kat'iyetle kabul edeceğimiz üzere, bir Hanbeli olan **'Abdu'l-Kâdir el-Gilânî**'nin (ö. 561/1167) *Kitâbu'l-Gunya* adlı adlı eserinde iddia ettiğinin aksine **'Abdullâh es-Sarrâc**, **Ahmed b. Sâlim**'in talebesi olmamıştır. Ayrıca *Kitâbu'l-Gunya*'nın¹⁴ 58 ila 66. sayfelerinde sözü edilip sayılan bid'atlara dâir hiç bir şeyi "*Lumâ*"da görmüyoruz.

İbn Teymiye'nin (ö. 728/1328) *Mecmu'âtu'r-Rasâ'ilil-Kubrâ* adlı eserinde Sâlimiyye kelimesine iki defa rasthyoruz, fakat en ufak bir açıklayıcı bilgi bulamıyoruz¹⁵.

SÂLİMİYYE MEKTEBİNİN BELLİ BAŞLI GÖRÜŞLERİ

Sâlimiyye mektebinin başlıca prensipleri muârizları olan Hanbeliler tarafından muhafaza edilmiştir. Her ne kadar kaynaklarda Sâlimiyye mektebinin Makâlâtları, kitabları olduğundan bahsediliyorsa da, bunlardan hiç biri şimdilik bize kadar ulaşmış değildir. Bu itibarla tesbit etmeye çalıştığımız bu görüşler hanbeli kitablarından alınmıştır. Bilhassa **İbn Mâkûlâ**'dan sonra Bağdâd'ta baş kâdılık vazifesinde bulunan **Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Huseyn b. el-Ferrâ el-Hanbeli** (d. 380/990 -

13 **İbn Hallikân**, *Vafeyât*, C. III, 430; GAL, I', S. 217, S. I, S. 359.

14 **Abdu'l-Kâdir el-Gilânî**, *Kitâbu'l-Gunya li-târîki'l-Hakk*, Kahire 1381 ve Mekke 1314.

15 **İbn Teymiye**, *Mecmu'a er-Rasâ'ilil-Kubrâ*, C. I, S. 201 ve S. 121.

ö. 458/1065), "*el-Mu'temed fi Usûli'd-Dîn*" adlı kitabında Sâlimiyye'ye atfettiği on sekiz görüşe yer vermektedir. Buradan yine bir hanbeli olan 'Abdu'l-Kâdir el-Gilânî (ö. 561/1167) on iki tanesini *Kitâbu'l-Gunye'sine* almıştır. Şöyleki, *Mu'temed'deki* 3. ve 4. prensibi bir numara kaydettiği için kitabında on bir tane olarak gözükmektedir. **I. Goldziher** de buradan aldığı için "*Die dogmatische Partei der Sâlimijja*" adlı makalesinde on bir prensipten bahseder. Böyle olmakla beraber *Mu'temed'deki* 6. görüş **Goldziher'in** makalesinde yer almamakta, bunun yerine kendisinin 11 rakamıyla numaraladığı ve dipnotta **Gunye'nin** I, 71. sahifesinden aldığına işaret ettiği aşağıdaki ifadeyi de Sâlimiyye'nin görüşü olarak naklediyor. Halbuki **Gunye'de** bu görüşlerin sayıldığı ve aynı sırayı kendisinin de takibettiğini söylediği sahifeyi, dipnotta I, 83. sahife olarak göstermektedir. Öyleyse zikrettiğimiz bu 11. görüş, 6. görüşün yerine 71. sahifeden alınmıştır ki, bu görüş şöyledir:" 11. "Onlar (Sâlimiyye) Kur'ânın 5. Mâide/5. *وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ* Kim imânî inkar ederse, şüphesiz amelleri boşa gider" âyetine dayanarak "İmânın" Allah'ın isimlerinden biri olduğunu ileri sürdüler"¹⁶.

Loui Massignon, *Essai* adlı eserine 9. görüşleri hariç diğer 17 görüşü *Mu'temed'ten* almıştır. 0, 3. ve 6. görüşü bir numara altında birleştirdiği için *Essai'de* 16 görüş olarak göze çarpmaktadır¹⁷.

Ebû Ya'lâ'nın *Mu'temed fi Usûli'd-Dîn* adlı eserine göre Sâlimiyye mektebine atfedilen görüşler sırasıyla şunlardır:

1. "Allahu Teâlâ ezelde kâinâtın varlığını da yokluğunu da zâtında müşâhede edendir".

Ebû Ya'lâ Sâlimiyye'nin görüşünü böylece ortaya koyduktan sonra, bunun yanlış olduğunu şu fikirleriyle göstermeye çalışıyor:

"**İbn Sâlim el-Basrî'nin** bu sözünün aksine Yüce Allah ezelde kâinâtın varlığını da yokluğunu da müşâhede eden değildir, belki zâtının gereği olarak diğer zâtî sıfatlarıyla müşâhede eder. Yüce Allah'ın Zekeriyya kıssasındaki sözü onların bu iddialarının yanlış olduğuna işaret eder: 19. Meryem/9: *وقد خلقتك من قبل ولم تك شيئاً. وقل اعملوا فسيرى الله:* Nitekim sen (önceden bir şey değilken) yokken, daha önce seni yaratmıştım". 9. Tevbe/105: *De ki, istediğinizi*

¹⁶ Ignaz Goldziher, a.g. Makale, ZDMG, /61, S. 78.

¹⁷ Lois Massignon, *Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulmane*, S. 264-70, Paris 1922.

işleyin, Allah, Peygamberi ve mü'minler işediklerinizi görecektir". Fiillerinden sonra, onların işlediklerini göreceğini Allah böylece haber veriyor. Kâinat ezelde var veya yok olmadan hâli değildir. Şayed yok iken Allah onu var olarak görürse, bu durumda Cenab-ı Hakk'ın her şeyi, olmadığı şey üzere (yani var olmadan) gördüğü söylenmiş olur ki, câhilin anlayışı işte budur, ve Yüce Allah bundan berîdir. Şayed kâinat ezelde mevcûd ise, bu söz (bizi) kâinatın kâdimeine götürür, çünkü ezelde mevcûd olan her şeyin kadîm olması zorunludur (vâcibtir). Halbuki kâinatın hâdis olduğuna dâir deliller vardır. Bu böyle olunca, Allah'ın kâinatı varken de yokken de zâtında görmesi bâtil olur.

2. Onların görüşlerinden biri de şöyledir: "Yüce Allah diğer sıfatlarıyla idrak ettiğini, ilimle idrak eder; irade görme ve ilim sıfatlarıyla idrak ettiğini, kudretle idrak eder, diğer sıfatlarla da hâl böyledir".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu görüş, görülen ve bilinenin aynı seviyede (yani aynı eşitlikte ve değerde) olduğunu gösterir. Bunun yanlışlığının delili şudur: Allah'ın ilimsiz âlim, kudretsiz kâdir olduğunu, iradesiz murad ettiğini iddia etmektir ki, bu görüş sıfatları inkâr eden Mu'tezileye uygun bir görüş olmuş olur. Biz sıfatların varlığına bu kitabın başında delil getirdik.

3. Onlara göre: "Yüce Allah, kıyâmet gününde muhammedî (muslim) bir âdemî (bir adam) sûretinde görülecektir"

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu görüş Allah'ın şu sözünü bilmemektir: 4. Şûrâ /11: **ليس كمثل شيء** "O hiç bir şeye benzemez". Ne şekilde olursa olsun, Allah'ın bir şeye benzediğini söyleyen kimse, bu âyeti reddetmiş olur, zira sâbittir ki, O cisim, cevher, âraz ve bu üç şeyi kendinde birleştiren insan (âdemî) değildir. Cevher, cisim ve âraz olmıyan Kâdîm, nasıl değişsin de, bu şeyleri kendinde toplayan bir cisim olsun?.

4. Onlara göre: "Allahu Teâlâ cin, insan, melekler, hayvan ve diğer yaratıkların hepsine, her birini kendi mânâsına göre tecelli eder".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Te'vil edenlerin verdikleri mânâ böyledir, çünkü onlar, Allah'ın yaratıkların sûretinde görüldüğünü söylüyorlar, bu ise büyük bir küfür-

dür, çünkü bu sözle insan O'nu insan şeklinde, cin, cin şeklinde, boğa, boğa şeklinde, tahta biti, tahta biti şeklinde, sinek de sinek şeklinde görüyor, denmiş olur ve böyle olunca, Kadîmin zâtı büyüklükten küçüklüğe, uzunluktan kısalığa değişerek görülür. Aslında Kadîm olanın zâtı değişmez.

5. Onlara göre: "Yüce Allah'ın bir sırrı vardır, bunu açıklarsa, tedbiri bozulur. Peygamberler bir sırrı vardır, bunu açıklarlarsa, nübüvvet bâtil olur. Âlimlerin bir sırrı vardır, bunu açıklarlarsa, ilim yok olur".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu söz de küfürdür, çünkü Yüce Allah hakîmdir ve tedbiri de düzgün ve sağlamdır. Oraya bozulmak ve yıkılmak ârız olmaz. Onların dedikleri doğru olsaydı, Allah'ın hikmeti bâtil olurdu, halbuki O, bundan yücedir. Peygamberler de böyledir. Allah'ın ümmetlerine beyan edip açıklamasını emrettiği bir şeyi onların gizlemelerine imkan yoktur. Allah onları açıklasınlar diye gönderdi ve şöyle dedi: 14. İbrâhim/4: *وما أرسلنا من رسول إلا بلسان قومه ليبين لهم* "Biz her peygamberi kendi kavmine apaçık anlatsın diye, kendi lisanıyla gönderdik". Peygamberlik mücize ile sâbit olur. Mücize ise iptâl edilmez, çünkü mücize hârikulâde bir olaydır. Peygamberlerin vârisleri olan âlimler de böyledir. Nasıl olur da bunun açıklanmasıyla peygamberliğin iptâl edileceği söylenir.

6. Onlara göre: "Kâfirler Allah'ı âhirette görecekler ve onları Allah hesaba çekecektir".

Bu meseleye Ebû Ya'lâ'nın cevabı: Bu hususta üçüncü görüşte yeterli söz söyledik, şeklindedir.

7. Onlara göre: "İblis, Âdem'e ikinci defasında secde etti".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu söz, Kur'ânı yalanlamaktır: 7. A'râf/11: *إلا إبليس لم يكن من الساجدين* "İblis secde edenlerden olmadı", 18. Kehf/50: *إلا إبليس كان من الجن*

... İblis'ten başka hepsi secde etmişti. O cinlerdendi, Rabbinin emri dışına çıktı..." yani Rabbine tâattan kaçındı. Şayed başka bir vakitte bunu yapmış olsaydı, o hususta itâat

etmiş olurdu ve kendisi de Allah'ın va'idinden (azabından) kurtulur ve onun için faydalı bir şey hasıl olurdu. Herkesin, bunun ona faydalı olmayacağında icma etmiş olması, emri yerine getirmedigine işarettir.

8. Onlara göre: "İblis Cennet'e girmedi".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu da Kur'ânı yalanlamaktır: 15. Hicr /4 ve /8. Sâd /77

فاخرج منها فانك رجيم

"Öyleyse defol oradan! sen artık kovulmuşsun (atılmışsın) birisin". Orada bulunmadan, oradan kovulması mümkün olamaz.

9. Onlara göre: "Cibril Hz. Peygambere, kendi yerini terketmek-sizin gelmiştir".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu iddia aşağıdaki hadisi bilmemektir. Çünkü Hz. Peygamber haber vermiştir ki, Cibril ona Dihyetu'l-Kelbi sûretinde gelmiş ve ona Ey Muhammed, İslâm nedir? demiştir. Diğer bir hadiste de, Cibril bir A'rabî olarak Hz. Peygambere geldi, İslâm nedir?, imân nedir? dedi. Gittikten sonra, Hz. Peygamber: Bu Cibril idi, size dininizi öğretmek için geldi, dedi.

10. Onlara göre: "Allahu Teâlâ ezelden beri yaratandır".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Şayed bununla onlar yaratma fiilini kasetmişlerse, bu, insanı âlemin kudemine götüren sözdür. Şayed bu sözle O'nu vasfetmek istemişlerse, bu câizdir. Fiilin varlığının kendisinden gerçekleştiği ikinci anda, kendinde bulunan bir şeyle vasfedilmesi mümteni' değildir, keskin bir kılıç misalinde olduğu gibi. Her ne kadar kesmemiş olsa bile, kesmek fiilini gerçekleştirdiği zaman, keskin bir kılıç denir.

11. Onlara gör: "Fiil (yapmak) mahluktur, fakat tef'il (yaptırtmak) mahlûk değildir".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu iddia dili bilmemektir, zira tef'ilin (çok çok yapmanın) tekili olan: fi'il, bir kere yapmak demektir, çok çok vurmanın (tedrîb) tekili (darb) bir defa vurmaktır. Çok çok öldürmenin (tektîl) tekili (katl) bir

defa öldürmektir. Fiilin yani bir defa yapmanın mahlûk olması gibi, ikinci de mahlûktur.

12. Onlara göre: “Bâtıl bir hadisi naklederek derler ki: Allah Hz. Mûsâ ile konuştuğu zaman, Mûsâ kendini beğendi. Allah ona Ey Mûsâ! nefsin hoşunamı gitti, gözlerini aç diye vahyedince, Mûsâ gözlerini açmaz, yüz tane Tûr dağı ve her dağın üzerinde bir Mûsâ gördü. Muhaddislere göre bu bâtil bir sözdür. Hz. Peygamber buyurdular ki, “Bilerek bana yalan isnad eden kimse, Cehennemdeki yerine hazırlansın”.

13. Onlara göre: “İrade meşîetin fer'idir, meşîet ise irâdenin aslıdır; meşîet kadîm, irâde hâdistir”.

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu bilgisizlikten ileri gelir, zira irâde ve meşîet, ilim, kudret, semî, basar ve kelâm gibi zâtî sıfatlardandır. Bu sıfatlar kadîmdir, hâdis değildir. İrâde ve meşîet de bu sıfatlar gibidir. Şayed bu sözü tersine çevirip, irâde asıldır ve kadîmdir, meşîet fer'idir ve hâdistir denildiğinde, buna ne ile cevap verilirse, bizim de cevabımız odur.

14. Onlara göre: “Allah kullarından tâat ister, isyân istemez ve bunları onların vâsıtasıyla ister, onların kendilerinden (doğrudan doğruya) istemez”.

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu görüş Kur'âna aykırıdır: 5. Mâide /41: **وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ** **فَلَنْ تَعْمَلَكَ لَهُ مِنْ اللَّهِ شَيْئاً** اولئك الذين لهم يرد الله أن يظهر قلوبهم “Allah'ın fitneye düşmesini istediği kimse için Allah'a karşı senin elinden bir şey gelmez. İşte onlar Allah'ın kâlblerini arıtmak istemediği kimselerdir...” 6. En'âm /137: **وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ** “Allah dileseydi, bunu yapmazlardı”. 2. Bakara /253: **وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ** “Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi”.

15. Onlara göre: “Hz. Peygamber, nübüvvetten önce ve Cibril kendisine gelmezden evvel Kur'ânı ezberlemişti”.

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu da Kur'âna aykırıdır: 42. Şûrâ /52: **وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ** **رُوحاً مِنْ أَمْرِنَا** ما كنت تدري ما الكتاب ولا الإيمان “Cibrili gön-

derdik, sen kitap nedir, imân nedir, önceleri bilmezdin". 29. Anke bût /48: *وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ*
 "Sen daha önce bir kitabtan okumuş ve elinle de yazmış değilsin".

16. Onlara göre: "Kur'ân okuyan herkesin lisanıyla Allah okur, Kur'ânı okuyandan dinledikleri zaman, sanki onu Allah'dan dinlediklerini sanıyorlar".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu bir hatadır, bu söz insanı, Allah'm okurken hatâ ettiğini söylemeye götürdüğü gibi, hulûl ettiğini söylemeye de götürür; çünkü hulûle inanan kimse, herhangi bir cisme Kadîmden bir şeyin girdiğini zannetmiştir. Halbuki onda Kadîmin sözlerinden ve fiillerinden hiç bir şey yoktur.

17. Onlara göre: "Allah bir ilme sahibolduğu gibi, bir meşiete de sahiptir. Her murad edişi ile bir iradeye sahiptir. İrade kadîm olan zâtî sıfatlardandır".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu iddia yanlıştır, zira sonsuz derecede irâdeleri olmuş olsa, sonsuz derecede de ilimleri olması lâzımdır. Diğer sıfatları da böyledir.

18. Onlara göre: "Allah her yerde mevcûdudur, Arş ile diğer yerler arasında fark yoktur".

Ebû Ya'lâ'nın cevabı:

Bu Kur'âna aykırıdır, Kur'ânda 20 Tâhâ/5: *الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى*

Rahmân'm Arşa istiva ettiği söyleniyor, fakat yeryüzünde istiva ettiği veya dağların karınlarına (yaylalara) istiva ettiği söylenmiyor.

Sâlimiyye Mektebine isnad edilen bu görüşleri Ebû Ya'lâ'nın *Kitâbu'l-Mu'temed fi usûli'd-Din*¹⁸ adlı eserinden aynen ictibas etmeye çalıştık. Bunu takibedecek bir yazımızda, bu görüşleri, Sehl b. 'Abdulâh et-Tusterî'nin *Kitâbu'l-Mu'ârada* adlı eserindekilerle de mukayese ederek Sâlimiyye isnad edilen bu görüşlerin ne derece doğru veya yanlış olabilecekleri ortaya koymaya gayret edeceğiz.

¹⁸ Kâdî Ebû Ya'lâ, *Kitâbu'l-Mu'temed fi Usûli'd-Din*, Dr. Vedit' Zeydân Haddâd neşri, S. 217-21; ayrıca Yazma nüsha: Zâhiriyye, Tevhîd No. 45 (Um. 62) Vr. 86a-87a.